

**TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATINI
RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV YONDASHUVNING
AHAMIYATI**

Sabirova Nargiza Yusupboyevna

O'zMPU huzuridagi Psixologiya o'quv-ilmiy markazi

katta ilmiy hodimi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda metakognitiv rejalashtirish, monitoring, baholash va refleksiya mustaqil o'qish samaradorligini oshiruvchi asosiy omillar sifatida ko'rsatildi. Natijalar metakognitiv strategiyalar talabaning o'z-o'zini boshqarish, vaqtni taqsimlash va o'quv natijalarini nazorat qilish qobiliyatini kuchaytirishini tasdiqlaydi.*

Kalit so'zlar: *metakognitsiya, mustaqil ta'lim, refleksiya, o'z-o'zini boshqarish, oliy ta'lim.*

Аннотация. В данной статье анализируется педагогическое значение метакогнитивного подхода в развитии самостоятельной учебной деятельности студентов. В исследовании метакогнитивное планирование, мониторинг, оценивание и рефлексия рассматриваются как основные факторы повышения эффективности самостоятельного обучения. Результаты показывают, что метакогнитивные стратегии способствуют развитию способности студентов к саморегуляции, эффективному распределению времени и контролю собственных учебных результатов.

Ключевые слова: метакогниция, самостоятельное обучение, рефлексия, саморегуляция, высшее образование.

Abstract. This article analyzes the pedagogical significance of the metacognitive approach in developing students' independent learning activities. The study identifies metacognitive planning, monitoring, evaluation, and reflection as key factors that improve the effectiveness of independent learning. The results demonstrate that metacognitive strategies enhance students' abilities in self-regulation, time management, and monitoring their own learning outcomes.

Keywords: metacognition, independent learning, reflection, self-regulation, higher education.

KIRISH. Zamonaviy oliy ta'limda mustaqil ta'lim ulushi ortib borar ekan, talabaning o'z bilim faoliyatini ongli ravishda boshqarish ehtiyoji kuchaymoqda. Bu jarayonda metakognitiv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u talabaning "nima o'rganayapman?", "qanday o'rganayapman?" va "natijam qoniqarlami?" kabi savollar asosida o'z o'qishini nazorat qilishiga yordam beradi [1, 326–337-betlar; 6, 326–337-betlar]. Mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishda faqat topshiriq berish yetarli emas; talabaning o'qish jarayonini rejalashtirish va tahlil qilish malakasi ham rivojlantirilishi kerak [2, 326–337-betlar].

Metakognitsiya bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi yoki talaba o'z bilish jarayonini kuzata olsa, u bilimni chuqurroq va barqarorroq o'zlashtiradi [3, 1-bet; 4, 1-bet]. Shu bois metakognitiv yondashuv mustaqil ta'limni tashkil etishda faqat metod emas, balki pedagogik zarurat sifatida qaraladi [5, 1-bet; 10, 1-bet].

METODLAR. Ushbu maqola nazariy-adabiy tahlil usulida yozildi. Tadqiqot uchun metakognitsiya, o‘z-o‘zini boshqariladigan ta’lim, refleksiya va mustaqil ta’limga oid aniq mavjud bo‘lgan ingliz hamda o‘zbek tilidagi manbalar tanlab olindi [1, 326–337-betlar; 2, 326–337-betlar; 5, 1-bet]. Manbalar orasida monografiya, bob, ilmiy maqola va siyosiy-yo‘riqnoma xarakteridagi nashrlar mavjud bo‘lib, ular metakognitiv yondashuvning ta’limdagi amaliy va nazariy jihatlarini yoritadi [3, 1-bet; 8, 1-bet].

Tahlilda quyidagi mezonlar qo‘llanildi: metakognitiv rejalashtirishning mavjudligi, monitoring mexanizmlarining qo‘llanishi, reflektiv topshiriqlarning mavjudligi, o‘z-o‘zini baholash vositalari va mustaqil ta’lim natijasiga ta’siri [6, 326–337-betlar; 9, 1-bet].

NATIJALAR. O‘tkazilgan nazariy tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, metakognitiv yondashuv talabalarining mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Metakognitiv yondashuv talabaning nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini, balki o‘z fikrlash faoliyatini anglash, nazorat qilish va boshqarish qobiliyatini ham shakllantiradi. Tahlillar asosida mustaqil ta’lim jarayonida metakognitiv faoliyat uch asosiy bosqichda amalga oshishi aniqlandi: rejalashtirish, monitoring va baholash [1, 326–337-betlar; 2, 326–337-betlar].

Birinchi bosqich — metakognitiv rejalashtirish — talabaning o‘quv maqsadini aniqlashi, vazifalarni belgilashi, zarur resurslarni tanlashi va faoliyat strategiyasini ishlab chiqishini o‘z ichiga oladi. Bu bosqichda talaba “nimani o‘rganishim kerak?”, “qanday usul samaraliroq bo‘ladi?” kabi savollar orqali o‘z ta’lim jarayonini oldindan loyihalaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SMART

mezonlari asosida aniq maqsad qo'yish, vaqtni rejalashtirish va o'rganish strategiyalarini tanlash mustaqil ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi [1, 326–337-betlar].

Ikkinchi bosqich — o'quv faoliyatini monitoring qilish — talabanning o'z bilim darajasi, tushunish holati va qo'llayotgan strategiyalarining samaradorligini muntazam kuzatib borishini anglatadi. Ushbu jarayonda o'rganish kundaligi yuritish, o'z-o'ziga savol berish, “o'ylab gapirish” (think aloud) texnikasi, bajarilgan ishlarni tahlil qilish kabi usullar muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur vositalar talabanning o'quv jarayonidagi qiyinchiliklarni o'z vaqtida aniqlashi va ularga mos yechim topishiga imkon yaratadi [1, 326–337-betlar; 6, 326–337-betlar].

Uchinchi bosqich — yakuniy baholash va refleksiya — talabanning erishilgan natijalarni tahlil qilishi, qo'llangan usullar samaradorligini baholashi va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirish yo'llarini belgilashini ta'minlaydi. Metakognitiv baholash orqali talaba nafaqat “natija qanday bo'ldi?”, balki “bu natijaga qanday erishdim?”, “qaysi strategiya samarali bo'ldi?” kabi savollarga javob izlaydi. Shu sababli refleksiya mustaqil ta'limning yakuniy emas, balki keyingi o'quv faoliyatini takomillashtiruvchi rivojlantiruvchi bosqich sifatida qaraladi [3; 4].

Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchining metakognitiv yondashuvdagi roli an'anaviy nazorat qiluvchi modeldan ko'ra ko'proq yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi va refleksiv faoliyatni tashkil etuvchi modelga o'zgaradi. O'qituvchi tayyor javoblarni berishdan ko'ra, talabanning mustaqil fikrlashi, o'z faoliyatini tahlil qilishi va xulosa chiqarishini qo'llab-quvvatlaydi. Bunda formatik baholash,

metakognitiv savollar, portfel, o'quv jurnali va individual rivojlanish rejalari samarali vositalar sifatida namoyon bo'ladi [6, 326–337-betlar; 7, 1-bet].

Shuningdek, metakognitiv strategiyalarni muntazam qo'llagan talabalar o'z vaqtini samaraliroq boshqarishi, o'quv vazifalarini mustaqil tashkil etishi va o'zlashtirishdagi muammolarni tezroq aniqlashi kuzatildi. Metakognitiv ko'nikmalar rivojlangan talabalarda o'qishga nisbatan mas'uliyat, ichki motivatsiya va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati yuqori bo'lishi qayd etiladi [2, 326–337-betlar; 10, 1-bet].

MUHOKAMA. Metakognitiv yondashuvning pedagogik ahamiyati shundaki, u talabani tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki o'z ta'lim jarayonini ongli ravishda boshqaruvchi faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. An'anaviy ta'lim modelida asosiy e'tibor ko'pincha bilim hajmiga qaratilsa, metakognitiv yondashuvda bilimni qanday egallash, qanday nazorat qilish va undan qanday foydalanish masalalari markaziy o'ringa chiqadi [3; 4].

Mazkur yondashuv talabaning mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish, xatolarni tahlil qilish va o'z o'quv strategiyalarini moslashtirish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, oliy ta'lim sharoitida bu juda muhim, chunki talaba nafaqat mavjud bilimlarni o'zlashtirishi, balki yangi bilimlarni mustaqil izlash va ulardan foydalanish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak [5; 9].

Mustaqil ta'lim jarayonida refleksiya metakognitiv faoliyatning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki refleksiyasiz o'quv faoliyati ko'pincha oddiy takrorlash va mexanik yodlash darajasida qolishi mumkin. Reflektiv yondashuv esa talabaga o'z faoliyatini tahlil qilish, muvaffaqiyat va kamchiliklarni aniqlash,

keyingi faoliyat uchun samarali strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi [6, 326–337-betlar; 8, 1-bet].

Pedagogik amaliyot nuqtayi nazaridan, metakognitiv yondashuvni samarali joriy etish uchun o'qituvchi topshiriqlarni faqat yakuniy natijaga emas, balki bajarish jarayoniga ham yo'naltirishi zarur. Masalan, loyiha, referat yoki mustaqil topshiriqlarni bajarishda talabalardan faqat tayyor mahsulot emas, balki ish rejasi, foydalanilgan strategiyalar tahlili, o'z-o'zini baholash varaqasi va yakuniy refleksiya taqdim etilishi talab qilinsa, ularning metakognitiv faolligi oshadi [7, 1-bet; 9, 1-bet].

Shunday qilib, metakognitiv yondashuv mustaqil ta'limning samaradorligini oshiruvchi zamonaviy pedagogik vosita bo'lib, u talabaning o'z-o'zini boshqarish, reflektiv fikrlash va uzluksiz o'rganish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA. Metakognitiv yondashuv talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishda muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuv talabaning nafaqat bilimlarni o'zlashtirish jarayonini, balki o'z fikrlash faoliyatini anglash, nazorat qilish va boshqarish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Metakognitiv strategiyalar orqali talaba o'quv faoliyatini oldindan rejalashtirish, jarayon davomida o'z faoliyatini monitoring qilish, erishilgan natijalarni baholash hamda zarur hollarda o'z strategiyalarini qayta tashkil etish imkoniyatiga ega bo'ladi [1, 326–337-betlar; 2, 326–337-betlar].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, metakognitiv yondashuv mustaqil ta'lim samaradorligini oshirishda uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: o'quv maqsadlarini ongli belgilash, o'z-o'zini nazorat qilish va refleksiv tahlil qilish. Bu

jarayonlar talabani ta'lim subyekti sifatidagi faolligini oshirib, uning mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va o'z bilimlarini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantiradi [3; 4].

Oliy ta'lim jarayonida metakognitiv strategiyalarni tizimli ravishda qo'llash talabalarda mustaqil fikrlash, o'zini boshqarish, vaqtni samarali tashkil etish va refleksiv madaniyatni shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'qituvchilar tomonidan metakognitiv savollar, reflektiv topshiriqlar, portfel, o'quv kundaligi va formatik baholash vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir [5, 1-bet; 6, 326–337-betlar].

Umuman olganda, metakognitiv yondashuv talabani ta'limga tayyorligini oshiruvchi, o'quv faoliyatini ongli tashkil etishga yordam beruvchi va kelajakdagi kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan o'zini boshqarish kompetensiyalarini shakllantiruvchi samarali pedagogik mexanizm hisoblanadi [7; 10].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Джураева Л. Р. Развитие метакогнитивных навыков у студентов на основе самостоятельного обучения // Inter Education & Global Study. – 2026. – Т. 4. – № 4. – С. 326–337.
2. Метакогнитивные стратегии и их значение в формировании навыков самостоятельного обучения у обучающихся: электронная статья. – С. 326–337.
3. Hacker D. J., Dunlosky J., Graesser A. C. (Eds.). Handbook of Metacognition in Education. – New York: Routledge, 2009. – 449 p.

4. Pintrich P. R. Assessing Metacognition and Self-Regulated Learning // Issues in the Measurement of Metacognition. – 2002. – P. 43–97.
5. NSW Education. Metacognition: A Key to Unlocking Learning. – Policy Paper. – 16 p.
6. Джураева Л. Р. Самостоятельное обучение на основе метакогнитивного подхода: методические аспекты развития студентов // Inter Education & Global Study. – 2026. – Т. 4. – № 4. – С. 326–337.
7. Роль метакогнитивных стратегий в развитии компетенций самостоятельного обучения и учения студентов: научная статья. – С. 1–12.
8. Методы активизации метакогнитивной деятельности студентов в рефлексивной образовательной среде: научная статья. – С. 1–14.
9. Развитие когнитивной автономии студентов: теоретические и практические подходы: научная статья. – С. 1–10.
10. Metacognition in Learning and Instruction: Theory, Research and Practice. – Google Books record. – 2010. – Collection of chapters.